

Tánczos Vilmos • ELEJTETT SZAVAK

Tánczos Vilmos

ELEJTETT SZAVAK

Egy csíki székely ember nyelve és világképe

Második, bővített kiadás

Bookart, 2026

Szerkesztette
Hajdú Farkas-Zoltán

Édesapám 80. születésnapjára

A fényképeket Ernszt Árpád
és a szerző készítette

A borítót Hajdú Áron tervezte

Az első kiadás megjelenési éve 2008

ISBN 978-630-6769-09-4

© Tánczos Vilmos, 2026

© Bookart, 2026

Előszó

Ez a könyv is arra vállalkozik, amire megannyi más könyv is a világon, amelyeket már megírtak, vagy még ezután fognak írni. Meg akar magyarázni és meg akar őrizni egy olyan világképet, ami rövidesen a múlté lesz, sőt talán máris a múlté.

A világkép mindig egy adott emberi viszonyulást jelent a környezethez, a többi emberhez, valamint a megtapasztalhatón túlihoz, és természetesen időről időre és térről térre változik. Mivel mindig az emberről, mindig az emberi kultúra egy-egy adott megnyilvánulásáról van szó, a különféle világértelmezések tanulmányozása sohasem érdektelen, minden világkép megörökítésre érdemes.

Az a világ, amiről ez a könyv szól, egy 20. századi csíki székely ember világa, akiről talán elmondható, hogy még a hagyományos keretek között élte le életének első felét, majd fokról fokra találkozott a modernitással, és végül a posztmodern korban lett öregemberré. Történetesen édesapámról, Tánczos Simonról van szó, aki 1928-ban született Csíkszentkirályon, és most a 80. életévében jár.

De ezt a világképet megragadni, leírni, másokkal – kívülállókkal és az utókorral – megértetni, egyszóval másoknak átadni, majdhogynem

reménytelen feladat. Ezt a világot lassan már a szé-
kelyek számára is le kell fordítani, szótárral, jegye-
tekkel kell megmagyarázni. A „jártást vesz”, a „kál-
látoskodik”, a „félágit vet”, a „mirigye szökik” vagy
a „csetertfa” kifejezésekről ma már Csíkszentkirá-
lyon is csak kevesen tudják, hogy mit is jelentenek, és
a „sohult”, „papvirág”, „perpostáskodik”, „begyez”
szavak is – noha sokan értik, vagy érteni vélik még
őket – jobbra már csak az öregek beszédében for-
dulnak elő. A világgal együtt elfelejtjük azt a nyel-
vet is, amely ehhez a világértelmezéshez tartozott.
Mert ez a kettő mindig összekapcsolódik, a világ
csak a nyelvben él. Az utókor csodálkozik majd, és
talán el sem hiszi, hogy mindez nem is olyan régen
itt nálunk valóban létezett. A beavatottságnak már
most is fokozatai vannak: egyesek közelebb állnak
ehhez a nyelvhez és ehhez a világhoz, másoknak
nagyobb szükségük van a lábjegyzetekre vagy a
szótárak szó- és kifejezésmagyarázataira. Magam
is csak igen keveset tudok erről a világértelmezés-
ről, de a személyes érintettség folytán mégis többet,
mint bármelyik másikról, amely valaha is kialakult
a föld kerekén.

Mivel a könyvben egyetlen ember világszem-
léletéről van szó, hangsúlyoznom kell azt is, hogy
ez a világkép, és vele együtt ez a nyelv is, bizonyos
mértékig egyéni. Erről egyszer ezt mondta apám:
– Meg kellett győződjem arról, hogy én közbe
olyan szót es mondok, amiket nem es biz-
tos, hogy használ valahol valaki. Mindenki úgy

beszél, ahogy ért. – A könyv összeállítása során
újra és újra megdöbbsenem azon, hogy ez a kije-
lentes mennyire igaz. Vannak nyelvi fordulatok,
sőt valódi magyar szavak is, amelyeket rajta kívül
senki sem használ, de adott esetben, ha a helyzet
úgy hozza, másvalaki is megért. Vannak olyan
egészen egyéni nyelvi képek, proverbiumok¹, sőt
egyszerű szavak is, amelyeket maga is másoktól
tanult, és amelyeknek „tulajdonjogáról”, ha szájá-
ra veszi őket, mindig maga is megemlékezik. Az
egyéni nyelvi kifejezések nem jogvédtettek ugyan,
de a forrásra való hivatkozás dolgában az orális
kultúrában² is illik, sőt tanácsos is korrektnek len-
ni, és olykor használni az „amint ez és ez mondta
volt” vagy legalább a „mint valaki mondta volt”
fordulatokat. A nyelv tehát közösségi ugyan, de
azért sohasem teljes mértékben.

Itt kell szót ejtenem a könyv anyagának össze-
gyűjtéséről, az úgynevezett módszerről is.

Bevallom, egy ilyesféle könyv összeállításának
gondolata már jó néhány éve foglalkoztat, de
maga a tényleges forma csak a megírás során
vált véglegessé. Előbb csak annyi ütött belém,

¹ Ezzel a latin eredetű összefoglaló névvel jelöli a mai magyar és a nemzetközi folklórisztika mindazokat a rövid, általában mondatnyi terjedelmű, állandósult szókapcsolatokat, amelyeknek a nyelvben erős stilisztikai és hangulati hatásuk van, alkalmanként különböző funkciókat töltenek be, és folklóralkotásoknak tekinthetők.

² Orális kultúrának szokták nevezni azokat a kultúrákat, amelyek alapvetően a szóbeliségre alapoznak. A hagyományos paraszti világban már jelen van az írás, de a szóbeliségnek mégis nagyobb súlya van, mint az írásbeliségnek.

hogy én sajnos már sohasem fogok úgy tudni magyarul, mint ahogyan ő tud. Aztán egyszer – úgy négy-öt évvel ezelőtt lehetett – megszólalt bennem egy hang, hogy valami módon le kellene jegyeznem, meg kellene örökítenem mindebből valamit. A barátaim között is akadnak olyanok, akik figyelmeztettek erre a kötelességemre. Nyugtalan lettem a hangtól. Attól kezdve minden találkozásunkkor lestem a nyelvi sziporkákat, az elmondott történeteket vagy csak az egyszerű szavakat. A gyűjtés olykor kis magnetofonnal, ritkábban kamerával történt, de legtöbbször és legbiztosabban csak egy-egy zsebbe dugott ceruzacsonkra és a hozzá tartozó kis noteszre hagytam. Utóbbi a szénásszekéren vagy a vasárnapi templomba való sétáláskor is mindig kéznél volt.³ A helyszíni „néprajzi gyűjtés” eredményét, mihelyt időt tudtam rá szakítani, egy adott rend szerinti csoportosításban számítógépbe vittem, és a könyv írásainak összeállítása során felhasználtam.

A módszer után ejtsünk néhány szót a tartalomról is. A könyv első felében az olvasó néprajzi esszéket talál, amelyekben a magam észrevételeit írtam le egy-egy édesapámhoz kapcsolódó

³ Arról az ódzkodásról, sőt mondhatni félelemtől, ami a gyűjtés technikai eszközeivel szemben apámban fokról fokra kialakult, most nem akarok beszélni, mert ennek megmagyarázása túl messzire vezetne, és talán nem is volnék képes a kielégítő magyarázatra. Az, hogy egy alapvetően orális kultúrában élő ember hogyan viszonyul az írásbeliséghez és a technikai képekhez, rendkívül izgalmas kérdés.

jelenségről, ami az idők folyamán megragadta a figyelmemet. Ezután a szót neki, a könyv főszereplőjének adom át, aki első személyben beszél el előbb a világképéhez tartozó mítoszokat⁴, majd a személyesen megélt történelmi idő folyását, úgy, ahogyan az idő az emlékezet történeteiben él. E két fejezet kapcsán jegyzem meg, hogy úgy tetszik számomra, mintha a mitikus múlt és a történelmi múlt eseményei is képszerű proverbiumokká akarnának sűrűsödni a kollektív emlékezetben. Vannak közösségek, amelyek számára az „Isten, ne segélj, csak csudálkozzál!” huszárijelszó felidézi az első világháború esztelen vérontását, a „Szereted-e a szebb jövőt?” kérdés a „kicsi magyar világ” nélkülözéseit, vagy a „Lötty ide, lötty oda – nyóc óra!” jelszó a kommunista diktatúra korának rejtett munkanélküliségét és értelmetlen időtöltését. A *Csiki parainézis* címet viselő két írás édesapám gondolatait tartalmazza a világkép olyan alapvető kozmikus és társadalmi kategóriáiról, mint tér és idő, ember és természet viszonya, közösségi és individuális lét, vallásos hit, sors, munka, betegség, öregség, férfi és nő viszonya, emberi nyelv stb. Ezeket a gondolatokat azért tartom figyelemre méltóknak, mert néprajzi gyűjtéseim során azt tapasztaltam,

⁴ A mítosz olyan kollektív világértelmezést jelent, amelyben alapvető jelentősége van a mágikus-vallásos szemléletnek. A szót használják ’legendás történet’ értelemben is. A népi hiedelemvilág, mivel anonim, közösségi és mágikus jellegű, ugyancsak mitikus világnézetnek tekinthető, amelynek megvannak a maga mitikus történetei.

hogy történetei mindenkinek vannak, de saját gondolatai már csak kevés embernek. A mai kor befolyásolt, manipulált embere leszokóban van az önálló gondolkodásról, és a kivételek közül is csak kevesen tudják nézeteiket egységes világképbe rendezni. Az első személyben elmondott, látszólag teljesen „néprajzinak” tűnő szövegek is voltaképpen esszék, hiszen hangfelvételek, kézi feljegyzések és az emlékezet alapján magam állítottam össze őket, úgy, hogy lehetőleg jól olvasható, nyelvileg színes szöveg kerekedjen belőlük. Módosításaim azonban mindig csak stilisztikai jellegűek voltak, magát a tartalmat nem érintették. Mivel ezt a nyelvet, gondolkodásmódot, sőt magukat az egyes gondolatokat és a nyelvi képeket is jól ismerem, úgy érzem, beavatkozásom nem volt egészen illetéktelen.

A könyv harmadik, utolsó részében igyekszem a figyelmet a nyelv képeire irányítani. Nevezetesen egy jelentésmagyarázatokkal és – ahol ez szükséges volt – példamondatokkal, valamint további néprajzi megjegyzésekkel kísért proverbiumszótárt állítottam össze azokból a képi kifejezésekből, amelyeket az évek során sikerült édesapám beszédéből elkapnom és feljegyezni. Arra törekedtem, hogy a szótárban lehetőleg szerepeljenek azok a képek, többé-kevésbé állandósult kifejezések, amelyekkel már a megelőző fejezetekben is találkozott az olvasó. Ezt azonban teljes mértékben lehetetlen volt megvalósítani, hiszen az élő

szövegekben előfordulnak olyan egészen egyéni kifejezések, képi villanások is, amelyek annyira helyzettől függőek, hogy emiatt nem szótározhatók. Hangsúlyozni kívánom azt, hogy a szótárba felvett, többé-kevésbé állandósult nyelvi kifejezések mind-egyike belső mentális kép.

Amint előbb már utaltam rá, a nyelv egyszerre közösségi és egyéni jellegű. Ez a könyv végén található tájszótárba felvett kifejezések böngészése közben is eszünkbe ötlik. Tudniillik vannak közöttük olyanok, amelyek tágabb körben is ismertek, tehát állandóbbnak mondhatók, míg mások csak egy-egy szűkebb környezetre (falú, utca, család) jellemzőek, és végül vannak olyanok is, melyek teljesen egyéniek. Utóbbiak olyan nyelvi villanások, melyek csak egy-egy múlt pillanatot, egy-egy adott helyzetet ragadnak meg, de a helyzet elmúltával maguk is azonnal és örökre eltűnnek. Apám a magyar nyelv állandó szókapcsolatainak gazdag készletét ismeri, gyakran alkalmazza is azokat egy-egy helyzetre, de egyszersmind nagy mestere az egyéni képteremtésnek is. A könyv szótár részének szerkesztése során az általánosan ismert magyar proverbiumokat elhagytam, de a tőle hallott kevésbé ismerteket akkor is felvettem, ha azok nem voltak egyéniek, hanem a falú vagy általában a székelység nyelvi örökségéhez tartoznak.

Noha néprajzi gyűjtés eredményeként született és néprajzi tárgyról szól, ez a könyv mégsem „igazi” tudományos könyv, hanem „csak” esszé,

ami tudvalevőleg kissé a szépirodalom felé kacsint. Olvasható, nyelvileg színes könyvet akartam összeállítani, ezért a szövegteremtés „szabad” módszere nem felel meg a szigorú tudományos kritériumoknak, bár a végeredmény szándékom és meggyőződésem szerint néprajzi szempontból így is hiteles.

Kolozsvár, 2008. szeptember 15.

I. Esszék

Kaszálókaláka

Még egyetemi hallgató koromban történt, július derekán, szénacsinalás idején.¹ A falutól mintegy két-három kilométernyire, Tiva-pataka alsó felében kaszáltunk ketten apámmal. Kora reggel volt még, igazi jó, kaszálni való nyáridő.

Már egy jó fél órája dolgoztunk, amikor észrevettük, hogy a harmatos fűben valaki közeledik felénk, kaszával a vállán. Különös módon az illető nem a falu, hanem az erdő, a távolabbi kaszálók felől érkezett. Láttam, hogy apám is furcsállja ezt a dolgot, mert abból az irányból csak estefelé szoktak jönni az emberek, a kaszások is legfőljebb csak úgy délfelé, de semmiképpen sem virradat után, reggel fél hét körül. Természetesen minden különösebb bámészkodás nélkül szótlanul kaszáltunk tovább, mert ilyenkor az érkezőnek kell ráköszönnie a helyben dolgozóra. Ez úgy tíz-tizenöt méterről hangosan meg is történt, a szokott módon:

– Adjon Isten segedelmet! Jól vágja-e, na?

– Elvágja még, míg a harmat benne van – hangzott az ugyancsak szokványos válasz apám részéről,

¹ Az itt leírt esemény 1980 táján történt, és a róla szóló jelen írás is abban az időben keletkezett. Egy társadalomnéprajzi elemzés kíséretében megjelent már Hajdú Farkas-Zoltán *Csíki kaláka* című könyvében. (Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 1993, 117–118.) A jelen változat az ott közölthöz képest kissé bővített szöveg.

miközben a kaszás egészen odaért hozzánk, akik a köszönésre természetesen azonnal megálltunk a munkával, és egy-egy marék fűvel megtöröltük a kaszáinkat. Ekkor állapítottam meg, hogy az érkező falunkbeli, sőt tízesbeli ember, de nem rokonunk.

Mivel ekkor már egészen közel voltunk egymáshoz, halkán, ráérősen, és közvetlen, természetes módon folyt tovább a beszéd:

– Látom, jó füvetek van, ahhoz képest, hogy mennyicskét esett a tavaszon, s hogy egyebütt most milyenek vannak – kezdte Mihály bátyám, szénézve a fűvön és a már lekaszált két szénarenden².

– Hát elég jó rendek esnek, én se hittem vóna, hogy ennyi es leszén, de vót itt má jobb es. Az őszön megganyéztam vót, s mégse erőst vastag – válaszolta apám.

– Nekem es vót egy helyem³ idefel Tiva-pataka fesső felibe, de most, hogy feljárek, látom, hogy má valaki előttem lekaszált.

– S a rendet legalább otthagytá-e? Ha ott van, szedd essze, s vidd haza! – adta a tanácsot gyanús módon apám.

A válasz látszólag komoly volt, de mégis éreztem, hogy itt valami még sincsen rendben. Mifelénk az emberek nem szokták egymás szénafüvét csak úgy

lekaszálni. De ha valaki mégis lekaszált volna, akkor a rendet nem hagyta volna ott. De ha mégis ott van a rend, azt nem lehet csak úgy összeszedni és hazavinni, egy ilyen gesztus nyílt összetűzést, súlyos haragot jelentene. Valami másról lehet itt szó tehát. Mintha valami összekacsintás-féle, valami rejtett somolygás volna a szavak mögött, valami, amiről ők már tudnak, de amiről én még nem tudok.

Miközben eltűnődtem apám gyanúsan harcias válaszában, közben élénken figyeltem, és pár pillanat múlva már arra gondoltam, hogy Mihály bátyámnak nincs is füve, „helye” Tiva-pataka felső felében, mert beteges ember lévén, már régóta felhagyott a gazdálkodással.

De közben a játék teljes komolysággal zajlott tovább. Külső ember biztosan lépre is ment volna, de én ekkor már jó nyomon voltam, és kíváncsian vártam, hogy mi fog kisülni ebből a görbe beszédből, amire valamiért mégis szükség volt. Mihály bátyám folytatta:

– Én el es vinném, met hát, ugye, jog szerint engem illetve meg, de má a buglyák sincsenek ott. Mind eltakarította a kurva magyar! Úgyhogy immá nezhetem magamot.

– Hát ez elyen, ha az ember ekkora dologüdöbe otthon áll egyik lábáról a másikra.

Erre már nem volt mit mondani, a szentencia igazsága megfellebbezhetetlen volt, úgyhogy a nem létező „fesső hely” témája ezzel végleg

² A „rend” a kasza nyomán sorokba hulló fű. Petőfi Sándor versében: „Ahol álltam, sárga fővény-szőnyeg / Volt terítve, s tartott a mezőnek, / Melyen a levágott sarjú-redek, / Mint a könyvben a sorok, heverték.” (A Tisza)

³ kaszálóm

kimerült. Mihály bátyám ekkor a környék még lábon álló füvein nézett szét, és ezek felől kezdett érdeklődni:

– Vajon ki kaszál ott túl a patakon? Kié ez a darab fű itt mellettünk, ahol rend es van? Sipos Jankó bá vajon számított-e idejöni, s itt szénát csinálni az idén?

Kisvártatva, miután apám sorra megadogatta a válaszokat, egyszer aztán Mihály bácsi kibökte a kérdezősködés személyes okát:

– Csak azért, mert ha má feljöttem idáig a kaszával, hát kaszálni es kéne valahol valamit.

A sokféle kérdéssel tehát közelebb került valamihez, amihez akart, de még mindig nem jutott el egészen oda, ahová biztos módszerességgel – és apám együttműködő segítségével – igyekezett.

Időközben még megfigyeltem valamit: Mihály bátyámnál nem volt semmiféle tarisznya, pedig ha valóban a saját kaszálójára indult volna, akkor legalább vizet kellett volna hoznia magával, mert itt a környéken nincsen ivóvíz. Ez is annak a jele tehát, hogy ő már otthon is pontosan tudta, hogy hova indul, és hogy ott lesz minden, ami az egész napos kaszáláshoz szükségeltetik. Eleve hozzánk indult tehát, de a játék kedvéért nem restellte kis kerülőt tenni a patak felső felébe. Azért nem akart a falu felől érkezni, hogy a segítség, a munka, amivel megajándékoz bennünket, részéről ne ajándéknak, hanem kényszerűségnek tűnjön. Azt akarta, hogy olybá tűnjön az egész, mintha még neki kellene hálásnak lennie, hogy egyáltalán kaszálhat valahol.

Feltevésem helyesnek bizonyult. A játék most már közel járt a végkifejlethez:

– Ha má így van, hát kapsz itt idefel fűvet eleget – jegyezte meg apám mintegy mellékesen, és ezzel Mihály bátyám most már tényleg elérkezett a játékos párbeszéd igazi és végső céljához:

– Én biza immá nem menyek innen sehova, hanem ha elfogadtok, itt maradok.

Apám kötelező, a viselkedési szabályok által előírt, erőtlen szabódása után csakugyan beállt mögénk a rendbe, és együtt kaszált velünk egész nap. A segítség mikéntjéről és miértjéről több szó már nem esett, csak amikor estefelé abbahagytuk a munkát, akkor mondott érte köszönetet apám:

– Köszönjük a segítséget, Mihály. Osztán ha a Jóisten erőt ad, valahogy mű es visszasegítsük.

– Az má vissza van segítve eleget.

Ekkor már anyám is ott volt velünk, és erre ő is előjött a maga véleményével:

– A múltkor es eleget vitatkoztunk a feleségeddel, Erzsivel, hogy most má ki tartozik kinek, de most má egészen bizonyos, hogy mű erősen bé vagyunk adósodva nektek!

– Hát hogyne! Eppebiza! – szólt vissza Mihály bátyám már távolodófélben, nevetve tagadva azt, hogy mi tartoznánk neki.

Aznap este együtt vacsoráztunk nálunk, és miután hazament, apám elmagyarázta nekem, hogy Mihály bátyáméknak nincsen igavonó állatuk, ezért a pityókájukat ő ültette el tavasszal

a teheneinkkel, azután „meg es húzatta” volt,⁴ aminek fejében ők többször is segítettek nekünk a nyár folyamán ezzel-azzal, de anyám most már joggal érzi úgy, hogy időközben átbillent a mérleg nyelve, és most már mi lettünk adósok. De végül is nagyon jól van így, mert ősszel majd mi is segítünk nekik pityókát ásni a tehénfogattal. Így történik ez már hosszú évek óta.

És hogy még súlyosabb legyen a mérleg túlsó serpenyője, másnap reggel hasonló módon – csak hogy most már a falu felől, a rendes úton érkezve – megint megjelent Mihály bátyám Tiva-patakában, de ezúttal csak ezzel indokolta a munka felvételét: – Az este láttam, hogy mára es maradt fű elég, úgy-hogy eljöttem megint, hárman hátha hamarébb fogyatunk. – Azt azonban előző este egy szóval sem említette, hogy másnap is szándékában áll nekünk segíteni.

⁴ e célra készült, speciális ekével feltöltögette a sorokat

Hajnali varázslat

Kora tavasz volt Csíkban, még fagyokkal fenyegető friss áprilisi idő. Kolozsvárról jöttem haza Szentkirályra rövid látogatásra, s az ilyenkor szokásos, vacsora utáni beszélgetésünk öregedő szüleimmel most is belenyúlt az éjszakába. Elköltözésünk óta találkozásaink meggyérültek, s most, hogy alkalom adódott rá, a régi oszlopos tornácos ház öreg asztalánál ülve, csendesen folyt közöttünk a szó mindenféleről, ahogy éppen „a nyelvünkre jött”, azaz szakasztott úgy, mint annak idején a Dunavecseré hazalátogató és apjával borozgató költő idejében.

Későre járt, amikor apám, aki öregember volt már, egyszer csak mocoogni kezdett, kihörpintette az utolsó pálinkáspoharat, majd bocsánatot kérve lefeküdni indult, merthogy neki korán reggel búzát kell vetni a temetőkert melletti szántóföldön.

– Rövid az éjszaka, sokan aludják, s nekünk kicsi jut belőle – tette hozzá a régen hallott formulát, amivel a korán kelő ember a nyugovóra térést szokta megindokolni.

– Ha lehet, elmennék magával én es – ajánlkoztam, mert a gabonavetés régi módját mostanig még nem láthattam, a rendszerváltás előtt ugyanis,

„a kollektív üdejibe”, nem volt, ahol vetnünk, utána pedig, amikor szüleim öregkorukra visszakapták a földjeiket, én már nem éltem otthon a faluban.

Apám azonban óvatos tartózkodással, inkább elhárítólag fogadta az ajánlkozásomat, látszott, hogy valamiért nincsen kedvére a dolog:

– Te csak aludjál, mert vetni korán kell menni...

– Hát ha korán kell, akkor felkelek korán. A telefonom majd felcsenget.

– Igen, de úgy kell csinálni, hogy mire a nap kel fel, készen kell lenni a vetéssel teljesen.

– Hát akkor úgy csináljuk, hogy legyünk készen teljesen.

És ekkor egy újabb hümmögés után kibújt a szög a zsákból. Apám kicsit restelkedő mosollyal, de azért látható komolysággal mondta:

– De nálunk van egy olyan szokás, hogy vetés közbe nem szoktunk beszélgetni. Elyenkor egyet se szabad szólni senkihez.

– Hát hallgatni vót üdöm má megtanulni eddig. Odakünt tanítgatott a nagyvilág, s otthon tanítgatott az asszony – fogadtam meg a hallgatást viccelődve.

Így esett, hogy másnap kora hajnalban elindultunk vetni a temetőkert mellé. Még nem pitymallott, amikor a csűr előtti hátulsó udvaron egyetlen szó nélkül felraktuk a zsákokat, majd az ekeszert⁵ és végül legfelül a boronát a félvágás

⁵ Az ekeszer a szántáshoz és boronáláshoz szükséges földművelő eszközök – eke, taliga, borona stb. – gyűjtőneve.

szekérre⁶. Némán fogtuk be a teheneket, némán indultunk el, némán csuktuk be a nagykaput magunk után, s a hajnali derengésben a régi ráfos kerekű szekérrel némán zörögtünk kifelé a kis utcán a faluvég felé.

Nem kellett messze menni, alig derengett még, amikor az előző napon már megszántott földre értünk. Apám a félhomályban ide-oda mutogatva irányította a vetés elindításának nem túl bonyolult, de mégis több szakaszból álló műveletét. Intéseire egy árva szó nélkül vettük le a szekérről a nehéz vasboronát, utána a taligát, a gabonás zsákokat, némán töltöttük tele búzával az átalvetőt, majd a legnagyobb csendben fogtuk ki a teheneket a szekérből és hajtottuk át őket a földre helyezett borona elé, ahol átdugtam a küszküllőt⁷ a tézsollába⁸ helyezett járomvason, majd az ostornyéllal némán bökdöstem oldalba és állítottam a megfelelő helyre az állatokat. Mikor készen voltunk, apám az átalvetővel a nyakában keresztet vetett, majd a feje fölött három gyors mozdulattal egy-egy marék gabonát az ég mada-
rainak hátradobott, nekem pedig mutatta, hogy a két tehén előtt ballagva kezdjem boronálni

⁶ A félvágás szekér kisebb nyomtávú, keskenyebb és kisebb szekér, amit vagy könnyű terhek (pl. ekeszer) szállítására vagy pedig nagyobb fajsúlyú, de kisebb helyet foglaló rakomány (gabona, burgonya, kő, homok, trágya stb.) szállítására használtak. A szélesebb nyomtávú egészvágás szekérrel szénát, gabonát szállítottak.

⁷ A küszküllő kisebb fadarab, ami a járomvasba (vagy a vonószíjba) dugva összeköti a jármot a szekérrúddal.

⁸ A tézsolla szántáskor vagy boronáláskor az eketaliga és a járom közé helyezett vontatórúd.

körbe a földet, miközben ő előttünk járva „egy kézútján elé”⁹ marokkal szórja a magot az átalvetőből. Bal kézzel megfogtam a járomláncot, a jobbal pedig a tehenek feje fölött az ostorral hátranyúlva a hátukra csaptam, erősen ügyelve, hogy a „jere, me!”, „hí elé, na!”, „csá, hí elé!”, „meg ide, meg!” vagy a többi, ilyenkor szokásos állatterelő szavak ki ne szaladjanak a számon. A föld végére érve is csak az állatok fejére kötött láncot rángatva, pusztá ostorsuhintásokkal fordítottam meg őket.

Csak a taliga zörgése, a föld göröngyeit szétmorzsoló borona zaja és a tehenek nyakára kötött csengettyűk szapora szava hallatszott, ahogyan szótlanul végeztük a „belémagolás” és a „belébornálás” műveletét¹⁰. Mintha lopva, valakitől tartva dolgoztunk volna a hajnali félhomályban.

És ez valóban így is volt. A művelet, amit végeztünk, valakik számára, akik pedig mindvégig a közelünkben voltak, valóban titkos volt. Közben ugyanis lassan virradni kezdett, és ekkor új zajok vegyültek a halk taligazörgésbe s a csilingelő csengettyűszóba. A szomszédos temetőkert bokrai és a temetőkápolna körüli százados cserefák lombjai között rendre mindenféle fajtájú madarak ébredtek fel, és sokféle hangon irdatlan hajnali koncertezésbe fogtak. Mi nem hederítettünk rájuk, úgy tettünk, mintha nem is tudnánk, hogy

⁹ Az „egy kézútja” akkora földsáv, amit a gabonát vető ember egy előhaladtában fél kézzel egyszerre bevet.

¹⁰ A gabonamagok kézzel való elvetése, majd a földbe való beleboronálása.

a gabonavetés körüli nagy-nagy némaság voltaképpen őmiattuk van. Mert apám az este – bizonyára a babonás hiedelem miatt egy kicsit restelkedve – nem mondta, pedig tudta jól, és valamennyire hitte is, hogy ha napfeljövet előtt megszólalunk, a most elvetett búzát, amikor majd megéri, mind elverik¹¹ majd a kártékony mezei madarak. Nekik nem szabad megtudniuk, hogy mi történik a szántóföldön, azazhogy hol van az őket érdeklő drága gabona. A madarak ugyanis ismerik az emberek nyelvét, de az ő titkos beszédüket az emberek csak kivételes helyzetekben, például nagy veszedelmek idején értik meg, amikor az ég madarai figyelmeztetőleg megszólalhatnak. A madár közel jár az éghez, tehát nyilvánvalóan közel van a Jóistenhez.

A gabonavetésre nem véletlenül kerül sor hajnalban. A hajnali idő az aranykor, a szent kezdet ideje, a világ világosságát szülő Mária napszaka, az égi születés és – természetyszerűen – a földi meghalás ideje. A nagy egyházi ünnepek hajnala a legtisztább, legszentebb idő. Ezért nincs az a költő, aki szebbet tudna kitalálni a „*Nem anyától lettél, / rózsafán termettél, / piros pünkösdi napján / hajnalban születél*” pünkösdi hajnalnóta születésképénél, amelyben arról van szó, hogy a legtisztább, legszentebb időben, a vegetáció kozmikus erejéből egy csodálatos szépségű lény – talán egy istenség, talán egy leány – születik. A hajnali idő tartalmazza a teremtés isteni erejét. Ha

¹¹ megeszik, tönkreteszik

hajnalban végzünk valamit, a munkánk eredményére is kivetítjük a kezdet isteni tisztaságát, szentségét és erejét. A hajnalban gabonát vető ember arra vágyik tehát, hogy olyan tiszta legyen a szárba szökkenő búza, mint a rózsapiros hajnal, amiben elvetették.

A csodát a jövőbe áthelyező mágia varázsereje a némaság által még tovább növelhető. A szavak elhagyásával ugyanis az ember levetkőzi a civilizációt, és visszatér a kezdeti aranykor szent idejébe, ahol nagyobb az ősforrásból származó isteni erő. A világ minden népe jól tudja, hogy a civilizáció termékei – a szavak, a ruházat, az ún. „technikai vívmányok” – csak rontanak a kezdetben tökéletesnek teremtett világ állapotán. Ezért sok gyógyító, démonűző varázslatot végeznek némán, meztelenül, „éhnyállal”¹² és tökéletesen ép anyagokkal, például „kezdetlen vízzel”¹³. Csikban valamikor régen az volt szokásban, hogy ha madarak támadták meg az érésben lévő gabonát, valaki kora hajnalban, sűrűn imádkozva megkerülte a gabonaföldet, úgy, hogy útközben nem szólt senkihez, nem köszönt senkinek, és a tábla négy sarkánál a fején keresztül gabonaszemeket dobott a madaraknak, miközben sűrűn átkozta őket: *„Azok a kártékony madarak, mind megsántuljanak, mind megvakuljanak, akik ezt az áldott búzát verik!”* Hogy ezt a fontos varázslást

¹² úgy, hogy nem ettek semmit

¹³ olyan víz az edényben, amiből más célra nem merítették még

meztelenül végezték-e, nem tudom, de azt igen, hogy nagy járványos betegségek idején a moldvai csángók azonos nevű meztelen szűzleányokkal szántatták körül a falut.

Effélék jártak az eszemben, miközben a járomláncot rángattam és az ostorral némán igazgattam a teheneket. Csendes töprengésemből egyszer csak harsány rikoltás riasztott fel:

– Jó reggelt adjon az Isten! Hogy aludtatok, na?
– A gabonaföld közvetlen szomszédságában, a falu utolsó házában lakó Laci bátyám, apám első unokatestvére volt a rikoltó, maga is idős ember, aki soha nem vetette meg se a pálinkát, se a tréfát, s a fiatalabb korában elkövetett vastagabb vicceiről legendák keringtek a faluban. Az öreg „nagybetyár”, miután felébredt, rögtön észrevette foglalatosságunkat, terpeszállásban kiállott a lépcső legtetetejére a háza elé, és onnan figyelte a munkálkodásunkat.

Nyilván jól tudta maga is, hogy a hajnalban gabonát vetőnek nem szabad megszólalnia, de jól esett a huncut lelkének, ha úgy tehetett, mintha ő ezt nem tudná. Előbb látszólag a legbarátságosabban, de arcán kaján mosollyal ellenőrizte a hiedelem komolyságát, azt, hogy mi magunk mit gondolunk felőle: – Ma korán felkötetek, hé! Hát szervusz, Vilmos, hát hazajöttél egy kicsit, ugye, na? Hogy vagy ugyanbiza? Kolozsváron es elyen jókor kell-e felkelni? – Amikor aztán látta, hogy itt tényleg nincs semmiféle válasz, egyik-másik

kérdésére maga adta meg a feleletet, csak hogy ne legyen olyan suta, egyoldalú a hajnali beszéd: – Na, jól aludtál-e itthon? – No, hála istennek, hogy jól! – Hát jól járnak-e a marhák a borozdába? – Há nem es könnyüd húzogatni őket.

De hát ez így mégsem volt rendjén. Végül csak nem nyugodhatott bele abba, hogy ha tetszik, ha nem, itt biza ő csak magával tud beszélgetni, úgyhogy hirtelen nekiszánva magát, egyszer csak elkezdett a lehető legharsányabb módon és nyíltan provokálni. Úgy kiáltozott felénk, hogy túloldalt a fák között addig bátran hajnalozó madarak is megnémultak tőle ijedtükben. Kérdezett tücsköt-bogarat, mindent, ami csak eszébe jutott, szünni nem akaró ordítózással, hadd lám, ki bírja tovább: – Hát nem fázik-e a tanár úr keze a láncon? Nem galas-e¹⁴ erőst a főd? Hát mit csinál ott az a Funár¹⁵ Kolozsváron? Ej, hogy az orra kerekedik meg annak es, mind a többi disznyóknak!

Apám és én természetesen rá se hederítettünk, nem hagytuk megtörni a varázslatot. Rezzenéstelenül dolgoztunk tovább, pedig amikor egy egy fordulónál Laci bátyám elé érkeztünk, a közöttünk lévő távolság alig volt több nyolc-tíz méternyinél. De hiába kerültünk egészen közel hozzá, a fülsüketítő, éktelen lármázás ilyenkor sem lankadt, zengett tőle az egész faluvég. Nyilvánvaló volt, hogy mindez csak a vicc kedvéért

¹⁴ göröngyös-e?

¹⁵ Gheorghe Funar román nacionalista politikus, 1992–2004 között Kolozsvár polgármestere.

történik, Laci bátyám egyszerűen élvezte a helyzetet, azt, hogy provokációira mi nem válaszolhatunk. Vagy talán csak azt akarta ellenőrizni, hogy komolyan vesszük-e a gabonavetés körüli ősi hiedelmet. Áldott szerencsénkre végül a feleségét, Magdus nénémet is felverte, aki kijött hozzá a ház elé, és a mi magatartásunkat tartván helyénvalónak, felénk csak néma bólintással köszönt, a provokátort ellenben szaporán szidalmazni kezdte: – Hallgass, Laci! Hallgass! Hát nem látod-e, hogy vetnek? Hallgass má el, hagyd má annyiba, hogy dógozzanak. – Végül sikerült is valahogyan a házba berángatnia, de az öreg betyár egy kis idő múlva, a fejőedényekkel az udvaron végigzörögve, nagy hahotázás közepette még egyszer sort kerített egy második provokatív fordulóra. De ekkor már maga sem hitt abban, hogy elér valami eredményt, ekkor már csak úgy magának litániázott.

Magam a kialakult helyzettel és a hajnali győzelmünkkel teljesen meg voltam elégedve. A napkelte közeledett, és úgy tetszett, hogy lassan mi is végzünk a vetéssel. Örvendtem a sikeres varázslatnak.

De a legvégén még félreértettem valamit ebben a varázssal teli világban. Amikor már-már készen volt minden, egyszer csak apám nagy ívben integetni kezdett felém, félreérthetetlenül azt mutogatva, hogy még egyszer meg kellene kerülni a frissen bevetett földet. Egy végső nagy